

תשובה למבקרי מסמך ז'נבה

מנחם קליין

מבוא

הפלסטיני הם לא היו יכולים לעשות צעד כה דרמטי, ואפילו לא לנהל משא ומתן. בצד הישראלי חתמו על ההסכם חברי כנסת מהאופוזיציה, פעילי שלום, סופרים, אנשי ביטחון במילואים, אנשי כלכלה ואקדמאים.

מאז שנחתם התבסס ההסכם בתודעת הציבור, כאפשרות ריאלית – לדעת תומכיו וחותריו, וכאפשרות שיש לשלול אותה – לדעת מתנגדיו ומבקריו. תהא קשה ככל שתהא, הביקורת על הסכם ז'נבה היא לגיטימית, והוויכוח על הנאמר בו הוא חיוני לעתידן ולתפקודן הדמוקרטי של שתי החברות. מטרתו של מאמר זה להשיב למותחי הביקורת הישראלים. אכן אין הם מקשה אחת; מצד אחד יש המערערים מן היסוד על עקרונות ההסכם ותכניו, ומהצד האחר יש המותחים ביקורת על סעיף מסוים בו – ובכך קרובים האחרונים לרובם של חותמי הסכם ז'נבה. לרוב החותמים בשני הצדדים יש סעיף אחד או שניים שהם היו מעדיפים לראותם כתובים אחרת. ואולם הם החליטו לחתום על ההסכם, לעתים אחר לבטים לא קלים, משום שמדובר בחבילה. החבילה כולה נראתה מההתנגדות לפרט מסוים בתוכה.

מאמר זה לא נועד לענות לכל אחד ואחת ממותחי הביקורת אלא לנסות להתמודד עם רוב הטענות שעלו בדיון הציבורי. אחלק את הדברים לנושאים ובראש כל אחד מהם אציג בתמצית את טענות המבקרים. סביר להניח שכאשר יחזור הדיון הציבורי ויתמקד בקווי מתאר של הסדר הקבע הכלולים בהסכם ז'נבה ישובו ויעמדו סוגיות אלו בלב השיח הפוליטי בישראל.

השיח האסטרטגי בישראל ובאזור מתרכז כיום בתכנית ההינתקות החד-צדדית ובגדר ההפרדה שיזמה ממשלת ישראל. הנחות היסוד של התכנית ופרטיה עומדים במוקד תשומת הלב ומאפילים על סוגיות היסוד של העימות הישראלי-פלסטיני. ואולם בסופו של יום לא יהיה מנוס מהתמודדות עם סוגיות היסוד שכן בלעדיהן לא ייכון הסדר ישראלי-פלסטיני. ועוד, מאחורי הקלעים של יוזמת ישראל להינתקות חד-צדדית מציצים נושאים כגון זכות השיבה, קווי 1967 ועתיד ההתנחלויות. לנושאים אלו התייחסו ראש הממשלה שרון והנשיא בוש במכתבים שהחליפו ביניהם באפריל השנה בדיונים בעקרונות של תכנית ההינתקות הישראלית.

הסכם ז'נבה הציג יוזמה כוללת להסדר קבע ומתחילתו נמתחה עליו ביקורת מכיוונים שונים ולא בכדי, שהרי לצד ההישגים יש בהסכם ז'נבה ויתורים קשים. זאת ועוד, עד חתימת המסמך, ב-13 באוקטובר 2003 בירדן, לא עמד לדיון ציבורי דגם של הסדר קבע מפורט הכולל מפה. השיחות הרשמיות הסתיימו כידוע בלא כלום והשיחות במסלול השני (Track Two) לא הניבו בעבר מסמך בהיקף דומה.

על הסכם ז'נבה חתמו למעלה מעשרים איש בכל צד. החתימה יצרה מחויבות אישית של קבוצה גדולה ונכבדה שבצד הפלסטיני נמנים אתה שרים ותת-שרים, חברי המועצה המחוקקת מטעם הפת"ח, פקידים בכירים ואקדמאים. ממלאי התפקידים הרשמיים אמנם הצהירו שהם חותמים על ההסכם כאנשים פרטיים, אולם ללא הרשאה עקיפה של ראשי הממשל

מדינה יהודית

מבקרים רבים טענו שאין בהסכם ז'נבה הכרה בישראל כמדינה יהודית ואף היו מי שהאשימו אותנו בהולכת הציבור הישראלי שולל. מכיוון שהדבר נוגע לזהותה הבסיסית של מדינת ישראל מן הראוי לפתוח בו. הבה נראה מה כולל ההסכם בנושא זה. **ראשית**, הכרה בזכות העם היהודי למדינה. **שנית**, הכרה שמדינת ישראל היא המולדת של העם היהודי. בעניין זה יש לומר: הנוסח העברי של ההסכם, סעיף 2 פסקה 4, מתרגם את המילה Homeland ל"בית לאומי", ומן הראוי היה לתרגם מילה זו ל"מולדת". זוהי אמירה פלסטינית מרחיקת לכת המכירה בכך שמדינת ישראל היא לא רק מדינתו של העם היהודי אלא גם מולדתו. בני העם היהודי, הזכאים למדינה, כנאמר במבוא להסכם, אינם נטע זר, פולש ומהגר אלא נולדו כאן, בארץ-ישראל, והם שבים אליה. **שלישית**, יש בהסכם הכרה במדינת ישראל. צירוף שלושת המרכיבים הללו נותן בדיוק את מה שאותם המבקרים מחפשים. זאת ועוד, אלמלא היה בהסכם ז'נבה הכרה במדינת ישראל כמדינה יהודית, כלומר בעלת רוב יהודי הקובע את אופי רשות הרבים בתוכה, מה הטעם היה לציין שהדבר אינו מהווה היתר לפגוע בזכויות אזרחיות של בני מיעוט אתני ודת? להסתייגות זו יש מקום רק אם קיימת הכרה בבסיס האתני-התרבותי-הדתה היהודי של מדינת ישראל.

ידגש כי עניין זה – אי-קיפוח האזרחים הישראליים ממוצא פלסטיני, בידי המדינה היהודית – לא נכפה על הצד הישראלי להסכם ז'נבה. הוא אכן מסייע לצד הפלסטיני של ההסכם, אולם הדבר עולה בקנה אחד עם עמדתו העקרונית של הצד הישראלי ותפיסתו את המושג מדינה יהודית ודמוקרטית.

לחימה בטרור וסידורי ביטחון

לנוכח הטרור הפלסטיני בתקופת אוסלו ובייחוד מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה, היו שקבלו על שבמסמך ז'נבה לא נכתב במפורש שהפלסטינים יילחמו בטרור ויפרקו את ארגוניו, והיו מי שהעירו על העדר התחייבות נחרצת למלחמה בטרור. כן טענו, שאין בפרק הביטחוני בהסכם ז'נבה סנקציות על הפרתו.

אכן מנסחי ההסכם מניחים שבשני הצדדים תהייה פעולות טרור. זו הנחה סבירה נוכח עוצמת ההתנגדות הצפויה מצדם של אויבי השלום ונוכח ניסיון העבר הקרוב. אף-על-פי שמדובר בתופעה מצומצמת מאוד לעומת הטרור הפלסטיני, אין להתעלם מהעובדה שישראלים ביצעו מעשי טרור כאקט של נקמה או כדי לעצור את תהליך אוסלו.

אשר ללחימה בטרור, הניסוח של הסכם ז'נבה הוא הכולל וגורף ונועד לכסות קשת של אפשרויות וללמוד את לקחי תקופת אוסלו. כלקח מיישומם הלקוי של הסכמי אוסלו, נאמר בהסכם ז'נבה שהלחימה בטרור (ובכלל זה טרור נגד רכוש, שטחי קרקע ומוסדות) תימשך ברציפות ולא יתאפשר להרפות ממנה בתואנה של חילוקי דעות עם הצד האחר. הניסוח של הסכם ז'נבה מרחיק לכת ומחייב לפרק כנופיות חמושות בכלל, גם אם אין הן פועלות נגד ישראל. עצם קיומם של ארגונים חמושים בלתי חוקיים הוא בניגוד להסכם.

בעניין הסנקציות, קשה לקבל את מה שעומד ביסוד הטענה הזאת; אי-אפשר לחתום הסכם שלום המבוסס על ייחוס כוונות רעות. מי שמייחס לצד האחר כוונות זדון עדיף שילחם בו. האם מותחי הביקורת

בעניין זה רוצים שבהסכם שלום תכתיב ישראל לפלסטינים תעריפי גמול, כגון שתי תקיפות מסוקים על כל רקטת קסאם? זאת ועוד, מן הראוי שהביקורת המוצדקת לא תותיר רושם שמדובר בצדקנות עצמית ובייחוס כוונות טובות בלבד לישראל וכוונות רעות בלבד לפלסטיין. גישה זו מתעלמת מהניסיון של שנות אוסלו, שבהן לא רק גורמים מהממסד הפלסטיני הקשו על מימוש ההסכמים.

פליטי 1948

עיקרה של הביקורת על הסכם ז'נבה נוגע לנושא של פליטי 1948. שתי טענות עיקריות נטענו נגד נוסח ההסכם. הראשונה, שהפלסטינים לא ויתרו בהסכם זה על זכות השיבה לשטחי מדינת ישראל, והשנייה שבהסכם ז'נבה החלטת העצרת הכללית של האו"ם 194 היא אחד הבסיסים לפתרון הבעיה.

בהצעות המרכזיות לפתרון בעיית פליטי 1948 שעלו משלהי שנת 2000 ואילך מבחינים בשלושה קווי חיץ בין שיבה "מותרת" או "מועדפת" לבין שיבה "אסורה" או "נסבלת". הראשון הוצע בידי הנשיא קלינטון בדצמבר 2000. בלשון זהירה מאוד הציע הנשיא קלינטון שמדינת פלסטין תהיה נקודת המוקד לפלסטינים שייבחרו לחזור לאזור בלי להוציא מכלל חשבון שישראל תסכים לקלוט חלק מהם. במילים אחרות, קלינטון הבחין בין שיבה מועדפת למוקד, מדינת פלסטין, לבין שיבה נסבלת ופריפריאלית לישראל. הקו השני הוצע בידי סרי נוסייבה ועמי איילון. הם הבחינו בין שיבת פלסטינים לפלסטין לבין שיבת יהודים לישראל. איילון ונוסייבה אינם שוללים את זכות השיבה הפלסטינית על

הסף אלא מתעלים את מימושה למדינת פלסטין, לצד מימוש הזכות של שיבת היהודים לישראל. הן הצעת הנשיא קלינטון והן מסמך איילון-נוסייבה נותנים לגיטימציה לסוגים מסוימים של שיבה וזכות שיבה פלסטינית, השונים מהתפיסה המסורתית של אש"ף.

בהסכם ז'נבה מוצע דגם שלישי של הפרדה: בין תודעה אישית של שיבה לבין הסדרי הגירה לישראל – למי שיבחרו בישראל כמקום מגורים קבוע. הסכם ז'נבה נבנה במתכונת של הסכם בין מדינות. ממסדים מדיניים מחליטים על צעדים קונקרטיים ואינם מתייחסים למחשבות של פרט זה או אחר. עליהם לדאוג שכן עוולה לא יוכל לממש את ההרוריו. זה בדיוק מה שהסכם ז'נבה עושה. בפרק על הפליטים יש סעיף על קץ התביעות, זאת בנוסף על קץ התביעות המופיע במבוא להסכם וגם בסעיף הראשון. הפרק על הפליטים נועד להבטיח שכל המנגנונים הקיימים מאז 1948 לטיפול בבעיית הפליטים יחדלו מלהתקיים ויושם קץ למעמד המשפטי של הפליטות. לפליט המחפש לחרוג מההסכם ולתבוע את זכות השיבה הקלאסית לא יהיה שום מוסד שיתמוך בתביעתו ולא מעמד משפטי.

כדי להעריך נכונה את השינוי המוצע בהסכם ז'נבה אסור להתעלם מהמובן הקלאסי של זכות השיבה הפלסטינית. על-פי עמדת אש"ף, זכות השיבה פירושה שלכל פליט כפרט ולקולקטיב הפלסטיני כאומה יש זכות שיבה למולדת ולמקום המגורים הספציפי. זו זכות "קדושה" שאינה ניתנת לערעור, וישראל נתבעת בידי אש"ף לקבל אותה ולציית לה. תפיסה זו אינה מהווה את הבסיס או את המסגרת של הסכם ז'נבה. עיון בהסכם מראה שהאפשרות לקבוע את

ישראל למקום מגורי הקבע של הפליט שונה מהאפשרות לקבוע את מדינת פלסטין כמקום מגוריו. הבחירה במדינת פלסטין היא זכות המוקנית לכל פליט פלסטיני באשר הוא פלסטיני, ואילו האפשרות להתגורר במדינת ישראל ניתנת לו בידי מדינת ישראל. אכן הפליט רשאי לחשוב באופן אישי שהוא חוזר למולדתו, אך אין לכך שום ביטוי משפטי או מוסדי ושום גיבוי בהסכם. מבחינת הסכם ז'נבה, מדינת ישראל היא מדינה שאליה הפליט הפלסטיני יהגר, מה גם שקביעת מגורי הקבע של הפליט אינה נתונה באופן בלעדי בידי אלא גם בידי ועדה טכנית מטעם הנציבות הבינלאומית הממונה על יישום ההסכם. בנציבות הזו יהיה נציג לישראל. הוועדות הטכניות תהיינה כפופות לעקרונות של ההסכם ולא תוכלנה לחרוג מהן. לטענה שהוועדות האלו תטפלנה בתיק הפליטים באופן שונה מהותית מהנאמר בהסכם אין בסיס בנוסח ההסכם.

ישראל אינה מחויבת לקבל מראש את מוצע הפליטים שיהגרו למדינות שמחוץ לאזור. היא רק צריכה להתחשב במספר זה שעה שהיא תעצב את עמדתה. ממשל ישראלי שירצה לפעול נגד רוח ההסכם ולהיות "נבל ברשות התורה" יוכל להיתלות באופן פורמאלי בסעיף זה. ההסכם נוסח כך לא כדי להוליד שולל את הפלסטינים, אלא כדי להראות שבניגוד לזכות השיבה הקלאסית מדובר בהחלטה רצונית של ישראל. יש לקוות שהממשל שישורר אז בישראל ירצה לקדם את הפרשה ואת יישוב סוגית הפליטים, שהרי העימות הישראלי-פלסטיני לא החל לאחר מלחמת 1967. במלחמת 1948 הפכה כמחצית מהאוכלוסייה הפלסטינית דאז לפליטים. האינטרס של ישראל, לדעת מנסחי ההסכם,

הוא לא להתיר שיבה לישראל על בסיס זכות השיבה הקלאסית. אם מחירו של הסדר קבע הוא מציאת מנגנון שבו ישראל הריבונית מתירה לפליט פלסטיני להגר אליה על-פי אמות-מידה שהיא קבעה או שהסכימה להן – המחיר כדאי.

החלטה 194 של העצרת הכללית של האו"ם אכן מוזכרת בהסכם ז'נבה כאחד הבסיסים לפתרון הבעיה, יחד עם החלטת מועצת הביטחון 242 וסעיף ב' ביוזמת השלום הערבית משנת 2002. אזכור החלטה 194 אינו מבשר את קץ מדינת ישראל. יש לבחון את הכתוב בהחלטה זו, ואת משמעות הצמדתה בהסכם ז'נבה לשתי ההחלטות האחרות. החלטה 194 אינה מציינת את זכות השיבה אלא קוראת לישראל להתיר את שובם של הפליטים הרוצים לחיות בתחומה בשלום במועד המוקדם ביותר האפשרי. תחילה התעלם אש"ף מהחלטה זו מכיוון שהיא התעלמה מהשיבה הקולקטיבית. זו הייתה אחר-כך גם עמדתו כלפי מועצת הביטחון 242 שבה העניין הפלסטיני מוגדר כבעיית פליטים ולא במונחים של זכות הגדרה עצמית של הקולקטיב. משהוכרה זכות ההגדרה העצמית של העם הפלסטיני במישור הבינלאומי, קיבל אש"ף הן את החלטה 242 והן את 194. במסגרת זו טען אש"ף, שהחלטה 194 מעניקה לכל פליט ופליט את זכות השיבה "הקדושה" שישראל חייבת לציית לה. אש"ף הגזים בפרשנותו, שכן אפשר לראות את החלטה 194 כהחלטה המבקשת מישראל להתיר לפליטים לשוב ולא כזכות שישראל נתבעת לציית לה. איזה משני הפרושים הוא התקף בהסכם ז'נבה? לא במקרה מצוין בהסכם ז'נבה גם סעיף ב' של יוזמת השלום הערבית מאפריל 2002. ביוזמת זו מדובר על פתרון בעיית הפליטים

"באופן מוסכם על-פי החלטה 194". כלומר, גם מדינות ערב מקבלות את העיקרון שדרושה הסכמת ישראל לפתרון הבעיה, בניגוד לתפיסה הקלאסית של אש"ף. ולבסוף, בהסכם ז'נבה מוצמד הבסיס לפתרון בעיית הפליטים, ובכללו החלטה 194, לסעיף ה-דן בקץ התביעות ומדובר בו על פתרון קבוע ומלא לבעיית הפליטים. כך נסתם הגולל על האפשרות שהחלטה 194 תהווה בעתיד בסיס להעלאת זכות השיבה. ואכן הנושא של פליטי 1948 עורר על חותמי הסכם ז'נבה מהצד הפלסטיני את קצפם של "שומרי החומות" ונוטרי זכות השיבה הקלאסית של אש"ף.

הר הבית

בין מותחי הביקורת על הסכם ז'נבה יש המערערים על הסעיף המציין שהריבונות על הר הבית תהיה פלסטינית. עיקר הביקורת בנקודה זו באה מחוגים דתיים.

לאורך המשא ומתן הרשמי שניהלה ישראל על הר הבית היא דרשה לשנות את הסטאטוס-קוו במקום או באמצעות הקמת מתחם תפילה ליהודים שם, או על ידי חלוקת הריבונות על ההר באופן רשמי בינה לבין פלסטין, כך שלשלא תהייה סמכויות מבטאי ריבונות. ישראל לא התייחסה להר הבית/חרם אל-שריף כיחידה אחת הכוללת את הכותל המערבי/אל-בוראק כפי שהדבר מקובל ביהדות ובאסלאם. היא טענה שהכותל המערבי כולו שלה והר הבית מקצתו שלה. בנוסף, ישראל גם לא הייתה מוכנה להכיר בפה מלא בריבונות פלסטינית מלאה ובלעדית על המקום.

לעומת גישה זו, עמי איילון וסרי נוסייבה רואים את הכותל ואת ההר כיחידה אחת ומציעים להפריד בין ריבונות מדינית לפולחן

דתי. על-פי הצעתם, פלסטין לא תהיה ריבונית על הר הבית וישראל לא תהיה ריבונית על הכותל. תיאולוגית ופילוסופית זהו כיוון נכון, אך הדבר בלתי ישים במציאות הישראלית מאז שחרור הכותל ב-1967 ובמציאות הפלסטינית מאז ביקור שרון בהר הבית ואינתיפאדת אל-אקצא. קשה לתאר מצב שמדינת ישראל תוותר על הסמל המובהק של ניצחונה ב-1967, ופלסטין תוותר על ריבונות במקום שהופך מדינה בעייתית וצעירה למדינה אסלאמית

אם רוצים לעשות מאזן הוגן של סעיפי הסכם ז'נבה בנושאי הפליטים והר הבית, יש לומר שהעסקה המוצעת היא: ישראל מקבלת ריבונות שיווית בהר הבית והפרט הפלסטיני המהגר לישראל יכול לטעון כי הוא שב לביתו

חשובה ביותר, ועל אתר המקנה לה פיצוי סמלי על משאביה החומריים הדלים. איזה מנהיג פלסטיני יוותר על האפשרות לקבל את פני עמיתיו הערבים בטקס ממלכתי באל-חרם אל-שריף?

הסכם ז'נבה מציע לחלק את הריבונות בהתאם לפולחן הנוהג זה יותר מאלף שנים. הר הבית הוא מקום הפולחן הפעיל הקדוש ביותר לאסלאם בירושלים. אל-בוראק אינו מקום קדוש פעיל למוסלמים אלא ליהודים. הר הבית הוא המקום הקדוש ביותר ליהדות, אך לא מקום פעיל. לעומת זאת, הכותל המערבי הוא המקום הקדוש ביותר הפעיל ליהדות. ניסיון של קבוצות יהודיות

קיצוניות להפוך את הר הבית למקום קדוש יהודי פעיל, נגוע במניעים לאומניים. הוא טומן בחובו סכנה איומה של ערעור האיוון העדין בין הדתות בירושלים ועלול להצית אש גדולה מבעבר.

יש להבין את סבך יחסי הקדושה הדתית והריבונות המדינית. ראשית יש להבחין במקורות השונים שלהם. הר הבית והכותל המערבי קדושים ליהדות ולאסלאם מכוח הנוכחות האלוהית והמגע עם הטרנסנדנטאלי ולא מחמת הריבונות המדינית על המקום, ואילו הריבונות נקבעת בידי העם והמדינה ומבטאת ישות ארצית. שנית, יש להכיר בכך שמדינה אינה יוצרת קדושה ואין היא יכולה לבטל אותה. מדינה מחילה או מבטלת את ריבונותה על המקום הקדוש, מסדירה את הפולחן שם ולעיתים גם עושה שימוש בסמלים דתיים לצרכיה הפוליטיים והמעשיים. כדגם של הסכם בין מדינות מציע הסכם ז'נבה למדינת ישראל לוותר על ריבונותה הסמלית בהר הבית. הר הבית אינו סמל לאומי-ישראלי, מה שאין כן הכותל המערבי שימשיך להיות כזה. הר הבית הוא מקום קדוש בדת היהודית והסכם ז'נבה מכיר בכך. הצד הפלסטיני מכיר במשמעות הדתית והתרבותית הייחודית של האתר ליהדות. על יסוד הכרה זו תוגבל הסמכות הריבונית הפלסטינית ותידרש הסכמה ישראלית לחפירות ולבנייה באתר. אנשיו של אהוד ברק ניסו להגיע לתוצאה זו במהלך המשא ומתן הרשמי בקמפ דייוויד אך נכשלו והביאו לתוצאה הפוכה: שלילת כל זיקה יהודית לאתר. אם רוצים לעשות מאזן הוגן של סעיפי הסכם ז'נבה בנושאי הפליטים והר הבית, יש לומר שהעסקה המוצעת היא: ישראל מקבלת ריבונות שיווית בהר הבית והפרט הפלסטיני

המהגר לישראל יכול לטעון כי הוא שב לביתו.

קץ התביעות

מתחום המשפטים והמשא ומתן טענו שהסכם ז'נבה אינו שם קץ לתביעות מחמת קיומו של מנגנון ברור לתביעות שיעלו בקשר למה שסוכם בהסכם. הם ראו בכך פתח לפתיחת הנושאים החתומים.

ואולם יש לשאול: להיכן יופנו תביעות על הפרת הסכם? היש הסכם שאינו מאפשר בירור מחלוקות הנוגעות למה שהוסכם עליו, להבדיל מתביעה לפתוח נושא חתום? לחלופין, גם אם נסכים עם הפרשות של המבקרים, יש להודות שהאפשרות לפתוח נושאים מוסכמים אינה נתונה רק לפלסטינים – אם היא קיימת מבחינה משפטית עבור הצד הפלסטיני היא קיימת גם עבור ישראל.

הפלסטינים הישראלים

יהודים וערבים כאחד העלו את נושא היעדרם של הפלסטינים אזרחי ישראל מהסכם ז'נבה. המבקרים טענו שהפלסטינים הישראלים הם בעלי אינטרסים מובהקים בחלק ניכר מהנושאים העומדים על הפרק. יושר אינטלקטואלי מחייב לציין, שלא רק הם בעלי אינטרסים מסוג זה אלא גם המתנחלים. ואולם על היעדרותם מהסכם ז'נבה אין המבקרים קובלים, וודאי שלא המתנחלים עצמם. ביקורת זו מתעלמת מכך שהסכם מדיני נעשה בין ממשלות המייצגות את כלל האזרחים ולא בין קבוצות אתניות או קבוצות אינטרס.

אכן, בצוות הישראלי לא נכללו פלסטינים-ישראלים. לצערי, חברותם בצוות הייתה מקשה על שיווק היוזמה לציבור

הישראלי. רוב הציבור מבכר את המוצא האתני על פני הגורם האזרחי ומחצין את הערבים הרבה יותר מאשר מכלילים בקולקטיב הישראלי – וועדת אור כבר עמדה על הצורך לשנות זאת מן היסוד. קל לתאר מה הייתה התגובה הציבורית כלפי הסכם ז'נבה והצד היהודי שבו, אילו היו פלסטינים-ישראלים חברים בצוות. הכינויים "גיס חמישי" ו"משפטי פעולה" היו קונים להם שביתה בציבור ושכרו של ההסכם בהכללת פלסטינים-ישראלים היה יוצא

הסדר קבע

**בין מדינת ישראל למדינת
פלסטין יחדד את הצורך
לעצב מחדש את יחסי הרוב
היהודי בישראל עם המיעוט
האתני הפלסטיני**

בהפסדו הגדול. בנוסף, קיפוחם המתמשך והשיטתי של הפלסטינים-ישראלים והדומיננטיות של הזהות האתנית בישראל היו עשויים ליצור בעיה רגשית לפלסטינים-ישראלים המתבקשים לשאת ולתת עם בני עמם שמעבר לקו הירוק על זהותה היהודית של המדינה, להגן על הכללת מספר מסוים של התנחלויות בתחומי ישראל או לדחות את תביעת הפלסטינים להכיר עקרונית בזכות השיבה של פליטי 1948.

הסדר קבע בין מדינת ישראל למדינת פלסטין יחדד את הצורך לעצב מחדש את יחסי הרוב היהודי בישראל עם המיעוט האתני הפלסטיני. במציאות של סיום

המלחמה עם העם הפלסטיני יהיה צורך למצוא איזון מחודש בין הזהות של מדינת ישראל כדמוקרטיה ליבראלית לבין זהותה כמדינה בעלת רוב יהודי. הדבר לא יהיה קל, בייחוד משום שהנסיגה מחבלי מולדת היסטורית של העם היהודי מנומקת בצורך לשמור על צביון יהודי של המדינה. האם במציאות זו תסכים חברת הרוב להיפתח כלפי המיעוט? משבר הזהות הישראלית לא יתמצה רק בשאלת הנסיגה על כל מורכבותה אלא גם בשאלת הזהות החלופית. האם הפלסטינים הישראלים יהיו חלק מהקהילה האזרחית הישראלית, אם כפרטים ואם ברמה קולקטיבית כלשהי, על אף היותם חלק מהקבוצה האתנית הפלסטינית? האם המדינה תוכל להציע להם דרך להיות ישראלים ממוצא פלסטיני ולא מוסלמים-פלסטינים בגלות ישראל? זהו אחד מאתגרי "היום שאחרי" הפנים-ישראליים.

ראייה מערכתית

היו שטענו כי הסכם ז'נבה אינו מושתת על ראייה מערכתית, אולם ההפך הוא הנכון. **ראשית**, הראייה המערכתית של הסכם ז'נבה באה לביטוי במבנה העקרוני של ההסכם. השיחות הרשמיות להסדר קבע, שישראל הייתה הצד המוביל והמעצב בהן, התנהלו כמשחק סכום אפס. האינתיפאדה יוצרת מצב של תיקו והפסד הדדי, ואילו מסמך ז'נבה מציע זכייה הדדית, תמריצים לשני הצדדים ועסקת חבילה. **שנית**, הסכם ז'נבה מראה כי אין זה הכרחי להמשיך ולכבוש את שטחי 1967 כדי להבטיח את בטחונה של מדינת ישראל. ככל שגדלה מידת הריבונות הפלסטינית בשטחי 1967 כך גדלה נכונות הצד הפלסטיני ללכת לקראת ישראל בסידורי ביטחון. **שלישית**, בבסיס הסכם

ז'נבה מונחת ההנחה שהכיבוש והשליטה על עם אחר אינם רק בעיה דמוגרפית אלא גם בעיה יהודית. המשך הכיבוש פוגע בזהותה היהודית של המדינה לא פחות משהוא מהווה בעיה דמוגרפית. האתגר שהקמת ישראל הציבה הוא, האם הדת היהודית הקלאסית והכוח יכולים ללכת יחדיו. האין הכוח משחית את היהדות? ככל שעובר יותר זמן מאז 1967 גדל סימן השאלה. סיומו של הכיבוש יחזק את זהותה היהודית והמוסרית של המדינה לא פחות מאשר החלת ריבונות ישראל על הכותל המערבי. **רביעית**, כמה מסעיפיו החשובים של הסכם ז'נבה מביאים לביטוי תפיסה המשבצת את ההסדר המדיני במערכת של עשייה אזרחית. בפרק הפליטים קורא הסכם ז'נבה לשתי החברות האזרחיות להיפתח לנרטיב הלאומי של הזולת, מעבר לסידורי הגירה, פיצויים, יישוב מחדש ושיקום המכוונים בידי המדינות. בתחום הדתי מציע ההסכם להקים מועצה בין-דתית שתייעץ לשתי הממשלות ותקדם את השיח הבין-דתי. דומני שמבחינת ראייתו המערכתית עולה הסכם ז'נבה בהרבה על הסכמי השלום של ישראל עם מצרים וירדן. ביקורת אחרת מעלה את החשש, שקבוצות הבקרה והאימות שמדובר עליהן בהסכם ז'נבה תהיינה בעלות מבנה

ביורוקרטי מסועף ומסובך שייפגע ביעילותן. בעת הכנת הנספחים המטפלים בקבוצות הבקרה והאימות יש לשים לב לנקודה זו. ביקורת על הבעייתיות שבהשארת היישובים אלפי מנשה, מעלה אדומים וגבעת זאב בתוך השטח הפלסטיני והרצף הטריטוריאלי הצר שלהן לישראל היא צודקת כמו-גם השאלה, האם בהיותן

הסכם ז'נבה בנוי על התפיסה שהסכם מדיני אינו חותם תהליך של פיוס והשלמה בין עמים אלא מתחיל בו

שלוחות ישראליות בשטחי פלסטין הן לא תינטשנה ותתנוונה.

ולבסוף, הסכם ז'נבה בנוי על התפיסה שהסכם מדיני אינו חותם תהליך של פיוס והשלמה בין עמים אלא מתחיל בו. אין הסכם ז'נבה מציע מזרח תיכון חדש אלא רק צעד ראשון במסע ארוך שישנה את יחסי העמים שידעו להכאיב זה לזה למעלה ממאה שנה. סיום הסכסוך ברמה המשפטית והמדינית אין פירושו חיסול עוינות אישית,

היעלמות רגשי קיפוח ועוול והיעלמותם של זיכרונות כואבים. הסכם מדיני אמור לדאוג שהם יישארו בלתי מוגשמים ובמהלך השנים יטופלו ברמה החברתית והאישית. מי שמתנה את ההסכם המדיני בפיוס בין העמים תחילה אינו רוצה בהסכם ומחפש להכשילו. "ניצים" הטוענים לשינוי בין העמים תחילה, חייבים להודות שגם ישראל צריכה לעבור שינוי מנטאלי. למרבה הפלא, חסידי גישה זו מתעלמים מכך בדרך כלל ומתעטפים באדרת של צדקנות עצמית. מעשית, אין הם מבהירים כיצד החברה בישראל תשנה את יחסה לעם הפלסטיני שעה שהכיבוש הצבאי וההתנחלות נמשכים? הפסקת הכיבוש היא תנאי מוקדם והכרחי לתהליכי שינוי בשני הצדדים. הפסקת הכיבוש, נאמר בהסכם ז'נבה בפה מלא, אפשרית רק בהסכמה ולא כצעד חד-צדדי. הישגי הציונות נקנו במחיר נורא, גם לנו וגם לפלסטינים. כאשר ניתנת לנו הזדמנות לממש את הציונות ולזכות בהכרה מלאה גם של האויב שמימוש הציונות בא על חשבוננו, אסור לנו להחמיץ את ההזדמנות גם במחיר של אי-החלת ריבונות ישראל על חלקי מולדת ועל ירושלים כולה, ובמחיר אי-התיישובות שם.

JCSS Memoranda 2000 – Present

- No. 71, July 2004, Anat Kurz. Ed., *Thirty Years Later: Challenges to Israel Since the Yom Kippur War* [Hebrew].
- No. 70, June 2004, Ephraim Asculai, *Rethinking the Nuclear Non-Proliferation regime*.
- No. 69, January 2004, Daniel Sobelman, *New Rules of the Game: Israel and Hizbollah after the Withdrawal from Lebanon*.
- No. 68, November 2003, Ram Erez, ed. *Civil-Military Relations in Israel: Influences and Restraints* [Hebrew].
- No. 67, October 2003, Asher Arian, *Israeli Public Opinion on National Security 2003*.
- No. 66, October 2003, Shlomo Gazit, *Between Warning and Surprise: On Shaping National Intelligence Assessment in Israel* [Hebrew].
- No. 65, June 2003, Daniel Sobelman, *New Rules of the Game: Israel and Hizbollah after the Withdrawal from Lebanon* [Hebrew].
- No. 64, May 2003, Shmuel L. Gordon, *Dimensions of Quality: A New Approach to Net Assessment of Airpower*.
- No. 63, January 2003, Hirsh Goodman and Jonathan Cummings, eds. *The Battle of Jenin: A Case Study in Israel's Communications Strategy*.
- No. 62, October 2002, Imri Tov, ed. *Defense and Israel's National Economy: Exploring Issues in Security Production* [Hebrew].
- No. 61, July 2002, Asher Arian, *Israeli Public Opinion on National Security 2002*.
- No. 60, August 2001, Asher Arian, *Israeli Public Opinion on National Security 2001*.
- No. 59, June 2001, Emily Landau, *Egypt and Israel in ACRS: Bilateral Concerns in a Regional Arms Control Process*.
- No. 58, April 2001, David Klein, *Home-Front Defense: An Examination of the National Cost* [Hebrew].
- No. 57, September 2000, Paul Rivlin, *World Oil and Energy Trends: Strategic Implications for the Middle East*.
- No. 56, July 2000, Asher Arian, *Israeli Public Opinion on National Security 2000*.
- No. 55, March 2000, P. R. Kumaraswami, *Beyond the Veil: Israel-Pakistan Relations*.

עדכן אסטרטגי יוצא לאור על-ידי מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל אביב, רמת אביב, תל אביב 69978.
עדכן אסטרטגי מתפרסם בעברית ובאנגלית ותוכנו המלא מוצג באתר האינטרנט של המרכז.

כתובת האתר: <http://www.tau.ac.il/jcss/>